

NÉPKÖNYVTÁRAK.

Emlékeztek-e még a szárazmalomra? Zsindelyes kerek te-tejére, a doromboló *garatra*, a garatot-követ mozgató orsóra, az orsóba kapaszkodó hatalmas kerékre s a kerék száz meg száz fogára?

Ki emlékszik még a magyar népelet eme praehistorikus intézményére, mely olyan régi, hogy már szinte csupán híréből ismerjük. Csak az utóbbi húsz esztendő alatt, hogy eltűnhetett az Alföldről, a hol olyan mindennapi volt; máig alig egykettőt felejtett itt az idő a világ országútjától félre eső tájakon. Ha látom a rozoga alkotmányt, a kit Tóth Antal piarista professor a szegedi tanyák tengernyi mélyéből számomra kikapart, felébred a lelkemben a régi képe, a mikoron a hozzá való staffage : az árnyékában pihenő nép még színt és életet adott neki. Mivelhogy a malom nem csupán arra szolgált, hogy gabonát őrölgjön, hanem gyülekező helye, forumja volt a magyar falu közéletének. A hatalmas malomkeréknek támaszkodva ott érlelődött, ott nyilatkozott meg az úgynevezett köztudat. És főleg emez eltűnt világ kedvéért idézem az egészet az olvasó elé, a mikor népkönyvtárákról elmélkedem.

Ottan ül estende a földnek hajló malomkeréken a falu színe: a csizmadia, újság a kezében, mellette a vendéglátó molnár áhítatos arczzal lesi ha beszél, ha olvas, odább pedig a szűfiszabó, a kerékgyártó meg Szróli az aprószeres, ki a társaságban a szkeptikust adja, előttük a kisbíró az állat botjára támasztván representálja a hatóságot. Beszéd tárgya, miután a rossz szomszéd-ságot már fogytig szapulták, legfőképp a világpolitika, mert a malomalatti elmélkedők abban leginkább otthon érzik magukat.

Napi munka után, ha közeleg a szürkület, lassanként össze-verődik a társaság, sőt hallgatóság is szép számmal gyűl és beszél mint rendesen, a csizmadia; s ha kifogy a mondani valójából, olvasásba fog; olvas pediglen mindent, a mi keze ügyébe esik, bibliát, álmoskönyvet, vezérczikket, harcztéri tudósítást

népe meg áhítattal hallgat mindent s elhisz neki mindent, a mi nyomtatva van. Szent Isten, mi volt ezeknek az újság, könyv, a mig ritka volt.

Hová lett mindez mai napig, eltűnt a földszínéről a malom is meg az árnyékában siestáló, társaság is ; nem maradt ránk az egészből egyéb, mint az a kicsinylést rejtő mondás, hogy »malom alatti politika«. — A falu népe meg kivedlett egy negyed század alatt a naiv hitből s nem várja a politikai mesemondókat. A száraz malmot pedig odahagyta és bevonult a csinos olvasó körbe, a hol igen gyakran szép sor könyv is van; olvasni ugyan édeskeveset olvas, hanem pipa szó mellett társalkodik, gyülekezik és »szervezkedik«.

Az olvasókör szakasztott olyan tanyája a népnek, a milyen az urak számára a kaszinó, sőt tán valamivel komolyabb. Széchenyi István valaha azt álmodta, hogy a magyar társadalom közérzete e hajlékban fog öntudatra ébredni, mind e mai napig azonban egyéb mint a kártyajáték alig van, a mi e közérzetet táplálná. A földműves nép olvasóköreiben a kártyázás csak elvétve ha előfordul; az egyedüli szórakozás, a melynek főleg idősebb látogatói áldoznak — a legártatlanabb társalgás, a melyen nagy néha osztályérdekek gondolata is keresztültör. Az ő tanyázásuk Széchenyi ideáljának hasonlíthatatlanul inkább megfelel, mint az urak kaszinója, a pipafüst egy kissé vastag ugyan, hanem a társalgás annál szelídebb. Olvasni azonban sem itt sem ott nem olvas senki fia, hacsak olvasás számba nem megy az, hogy egy-egy unalomtól üzött alak be-betéved néha az olvasóba és az újságok mindennapiságában keres szórakozást.

Igazi olvasó, a ki könyvekből lelki táplálékot merítsen, olyat a mely gondolkodásra, esetleg tette serkentse, olyan olvasó a Duna-Tisza táján mai nap még csak elvétve ha akad. Hogy mért is nem olvas a magyar, mikor könyv már volna elég s azt megszerezni sem esnék neheze? A ki a nép megfelelő rétegeivel sokat érintkezik s megfigyeléseit számon veszi, itt is arra a tapasztalatra jöhet, a melyre más élet-jelenségek tanítják, hogy t. i. a magyar népnek nem igen van meg a hajlandósága olvasmányba elmélyedni, de meg a lelki kényszer sem igen hajtja rá. Lehetne eme tartózkodást, mondjuk passivitást ethnographiai és életrendi okokkal magyarázni, tán igazolni is, de annyi való, hogy szemlélődni, elmélkedni, problémákba elmélyedni nem kegyere a magyarnak. A kik temperamentumát jellemzik, maguk meglegedetten szokták emlegetni a magyarnak búbánatos ter-

mészetét, melynek igaz kifejezője az, hogy »sírva vigad«; s ezt mível már háromszáz év óta. És ha még mindig nem tesz egyebet, mint csupán sírva vigad, akár volt aratás, akár se, no ez nem nagyon vigasztaló.

Nem volna-e kívánatos, hogy a magyar népszellemet olyasmivel tápláljuk, a mi e zsidbasztó hangulatár helyett életkedvet s tette kész komolyságot fakasztana a nép lelkében? Ezt a csudát ha valamikép valóra akarnók varázsolni, ezer példa mutatja, hogy — nemes tartalmú olvasmányok, könyvtárak kultuszával bizonyára elérhetjük azt.

A népkönyvtárak tulajdonképeni hazája az amerikai Egyesült államok, ott is főleg egy-kettő. Massachussets és Rhode Island az eldorádója. Itt alig van község, a melynek ezreket meghaladó kötetszámmal népkönyvtára ne volna. E népkönyvtárak történetében nem csekélyebb ember a patriarcha, mint Franklin Benjámín, a ki önéletrajzában ránk hagyta, hogy miképen szerezte rendes kocsmája törzsvendégei segítségével az első nyilvános könyvtárat; kiki elhozta a maga könyvét a kocsmába s oda áldozta a köznek s ott a borozó asztalnál hamar megállapodtak egy olvasási szabályzatban, ez képezte aztán a Franklin *subscriptions library*-jának az alapját. Eme kocsmában született szervezetből mihamar előkelő municipalis institutioja lett Philadelphíának, mely mint igazi népkönyvtár ma 175 esztendő. Példájára még az időtájt nagy számmal alakultak Massachussetsben a nyilvános könyvtárak, tán mindannyiját a nép olvasó vágya hozta világra. A jelenleg virágzó könyvtárak között csak az óriásiak, t. i. az amerikai dimenziókkal dolgozó nagy intézetek olyanok, hogy egy-egy bőkezű polgárnak köszönik létüket, a javuk része azonban igazi municipalis áldozatkézség gyümölcse.

Amerikában, Angliában s valamennyi germánok lakta országban mai nap már igen elterjedt institutio a népkönyvtár, s mindenütt a népélet formái szerint szervezkedik az.

Angol földön főleg az jellemzi, hogy minden rendű igényt igyekszik kielégíteni, különböző tudományágak és a szépirodalom temérdek skálája képviselve van benne, minden szörszálhasogató és fontoskodó cenzura elkerülésével. Az amerikaiaknak különös dicsérete az, hogy ott, a hol megfelelő munkáselemre lehet számítani, a technikai szakkönyvek temérdek gazdagsága várja az olvasót. Sőt többet is művel a népkönyvtár: sorra küldi könyvtárának szakonként szerkesztett katalógusát az egyes ipar-

telepekre, gyárakba, hogy az alkalmazottak, munkások az őket közel érintő szakirodalom újabb jelenségei felől tájékozódjanak. A skandináv népkönyvtáraknak nagy átkuk, hogy pietistikus értekezésekkel s postillákkal vannak elárasztva, s inkább a vasárnapi áhítat kiegészítőjéül, mint a laikus bölcsesség hajlékául szolgálnak. A német népkönyvtárak meg a milyen gazdagok jó szakmunkákban, olyan szegények a népnek szolgáló tudományos irodalomban; de a mi a legfőbb gyengéjük az, hogy szűkkeblűek és rátartóak a hírlapokkal szemben.

A hírlapszoba az angol népkönyvtárak egyik főbüszkesége, s ez nagy messzilátással van így megalkotva. T. i. az angol nyilvános könyvtárak szervezői már jó kezdetben látták, hogy intézetők akárhány ezer kötettel büszkélkedjék is, az magában véve nem igen fogja csábítani a nagy tömeget arra, hogy falai között állandó szórakozást, tanulságot keressen. Azonban, ha hírlapszobát is csatol hozzája, azaz olyan helyiséget, a melyben az egyszerű embert kellő kényelem és minden nagy napilap legfrisebb száma, egy nagy sor szépirodalmi és tudományos review várja, akkor szívesen betér oda az arra járó egy félórára, ha még olyan drága az ideje, mert az angol ember korra, nemre való tekintet nélkül bolondul *a fiction* és a *sport* közleményekben bővelkedő napilapok után.

Szóval a kényelmes és lakályos hírlapszobának megfelelő gyűjteménnyel az a hivatása, hogy csalétekül szolgáljon a könyvtár komolyabb olvasmányainak megszívlelésére; és Angolországban ez eljárás rejtettebb szándékával fényesen bevált, mivel a népkönyvtárak fogyasztó közönsége javarészt a hírlapszobából verbuválódik még mindig. Igaz, hogy a hírlapszobától a könyvtár asztaláig nagy út ama tömegnek, a mely a legköznapibb olvasmányból táplálkozik; de van egy különös angol intézmény, mely ezt a csaknem lehetetlen utat áthidalja, s ez a »*National home reading Society*« szervezete, mely ma egész Angolországot áthatja, s melynek hivatása minden rendű embert községről községre járva az olvasás gyakorlatára az erkölcsi kényszer minden módjával rászoktatni.

Természetesen az adminisztrációban nyilatkozó nagy liberalitás is nagy mértékben fokozza a könyvfogyasztást és a liberalitás nemcsak az olvasótermekben való használatot, hanem a házhoz való kölcsönadási is megkönnyíti. Kivált Amerikában ez mai nap annyira egyszerűsítve van, hogy egy-két polgárnak névazonosságot igazoló tanúsága mellett bárki házhoz kapja a ki-

vánt könyveket — ingyen. A könyvtárhatóság eme nagylelkű bizodalma ébrentartja az olvasóközönségben a lelkiismeretet és a szabadjára bízott könyvekkel még a legutolsó is kíméletesen bánik. A hatóság részéről való bizalom és az olvasók millióinak megfelelő becsületérzése e sajátos kölcsönhatásában igazán rendkívüli erkölcsi erőket fakasztott életre. A ki municipális erkölcsökről valaha elmélkedett, sejtethi, hogy a községi élet kölcsönösségében minő erők lappanganak: a népkönyvtárak ez angol szervezete e szunnyadó erőket igen nemes formában hozta mozgásba. Sapieni stb.

Száz szónak is egy a vége. Amerikában és Angliában ezer és egy okból az életnek természetes követelménye a közkönyvtár, a melyet ezer meg ezer ember élvez s eljár oda olvasni köznapi szükségéből, mint a hogy a magyar faluban eljár mindenki a „jó kút”-ra vízért. És a hol az emberek olvasni vágytak, ott megszületett az intézmény is, mely e vágyat kielégíteni igyekszik; a hol pedig erre nem is vártak, mivelhogy ignoti nulla cupido, megteremtették a könyvtárat és akkor lassan-lassan megszületett az olvasó közönség is.

Magyarország népében az olvasás vágya még nem igen jelentkezett. Könyvtárak ügyében fáradozó tudósaink is nem annyira az olvasni vágyó nép érdekében szónokolnak, mint inkább maguknak a könyvtáraknak gyarapodása érdekében. Tudok egy jellemző esetet, mely ezt kézzelfoghatólag igazolja :

Néhány esztendeje — 1894 karácsonyja táján — nagy ülést tartottak az augurok múzeumok és könyvtárak ügyében, a jó Isten tudja már hányadikat tartották s azóta is hányat tartottak. Amaz emlékezetes ülésen arról tanakodtak, hogy mikép lehetne ama sok könyvfélét, a ki régi kúriák padlásain és pinczéiben hever, valahogy megmenteni, azaz hogy katonasorba állítván ezreit — élő könyvtárrá varázsolni.

Egynémelyik a vitéz elődöket hívta tanúságul, hogy ő már hány meg hány könyvtárt mentett meg a pusztulástól; más hazafiak meg más istenek árnyait idézték s mindnyája azt a megérdemelt hitet ébresztette a hallgatóság soraiban, hogy biz ez urak Magyarországnak sok könyvtárat mentettek és teremtettek meg.

Egy tamáskodó a hallgatóság köréből azt a kérdést találta oda vetni, hogy mit is műveljünk már most ezzel a sok kincs-

csel, mikor Magyarországon senki könyvet nem olvas, de gúnyolódásnak tetsző szavát enyhíteni akarván hozzátette, hogy tán nem ártana a nagyközönséget a már szervezett és gazdagon berendezett nagy könyvtárakba beédesgetni és könyvolvasásra szoktatni. Mintha fájt volna a szó az auguroknak, olyan némán fogadták azt; egyik-másik valóban attól félt, hogy az újító oda akarja dobni a drága kincseket prédául a tömegnek.

Körülbelül ilyen felfogás dominált annak idején a múzeumok és könyvtárak oszlopai között; de van okunk hinni, hogy mai nap ott is tágult a horizont. Habár még Fraknóiék alatt is főleg jelentést tesznek, felügyelnek, átírnak és érintkezésbe lépnek, vagy mint egy igen öblös szóval mondani szokás: *szerveznek*. Igen, szerveznek, sokat is talán jól is szerveznek, de olvasni még mindig nem olvas a magyar nép. Csak még egy lépést kellene tenni, t. i. módot adni ama sok rátermett papnak, tanítónak, hogy *szánja rá magát a* nemes munkára és kapassa rá a környezetét jó könyvek élvezésére.

Egyébiránt mintha derengne; néhány hónapja t. i. miniszteri rendelet ment világgá, mely a népkönyvtárakat a népiskolai adminisztráció segítségével próbálja megvalósítani. E forma kezdetnek talán leginkább megfelelne, mivel a tanító az iskolaköteles ifjúságon kívül a serdültekre és felnőttekre is kiterjesztheti ez irányú gondját. Természetes, hogy ilyennemű hivatásra speciális hajlamok s megfelelő képzettség kívánatos s a rá való embereket nem annyira az iskola, mint inkább az első apostolok példaadása fogja nevelni.

A tanítómestert hány meg hány mesterségre ráfogjuk, valóban elég ok van rá, hogy ezt is ellássa; tulajdonképpen élete fáradozásának ez volna a legméltóbb betetőzése. Nemes ambíciójú ember ilyen hivatásban igazán csudákat művelhetne, ha arról van szó, hogy egy község népével megkedveltesse a jó könyveket. Az útja valóban nem lehetetlen: egynéhány jobb munkát, mint Salamon Ferencz »Török hódoltság«-át, Gyulai Pál »Régi udvarház«-át, Jókai egy-egy régiebb novelláját, Mikszáth »Palóczai«-t, szóval kezdetben a legvonzóbbakat... kezébe veszi a tanító, egy kicsit készül is rá, maga köré gyűjti népe legelőjét s olvasni kezd. Ballépés volna úgynevezett könnyebb munkákkal próbát tenni, sőt mentől magvasabb olvasmányt vesz elő, s olvas fenhangon a tartalomnak megfelelő előadással, annál jobb. Olvasás közben egyik-másik hallgatójának szavát veszi,

bátorítás kedvéért maga is elhullat egy-egy megjegyzést. A szó
 aztán követi a szót, a vita megered s megszületik az érdeklődés.
 Hiszem istenem, hogy egy évre rá ott a falu apraja-nagyja a
 tanító körül és feltámad az én elhantolt népem, a kit elparen-
 táltam szárazmalmostul együtt.....
 Tanítók, papok, itt
 babér viríthatna számunkra, és higyjétek el nekem, a babér még
 mindig szebb, mint a fizetésjavítás; a babér, higyjétek el tanító-
 társaim, manapság még jövedelmezőbb is, mint a fizetésjavítás.

Guttenberg Pál.